

батьківство в чоловіків; створення організацій з метою проведення роз'яснювальної роботи для сучасних чоловіків, які вже є батьками або тільки очікують на появу дитини в родині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болен Дж.Ш. Боги в каждом мужчине. Архетипы, управляющие жизнью мужчин ; пер с англ. / Джин Шинода Болен ; [Е. Мирошниченко]. – М. : ИД «София», 2005. – 304 с.
2. Дружинин В.Н. Психология семьи / В.Н. Дружинин. – СПб. : Питер, 2006. – 176 с.
3. Здравомыслова Е. Патриархат и «женская власть» / Е. Здравомыслова, А. Темкина // Российский гендерный порядок: социологический подход. – М., 2007. – С. 68–95.
4. Кон И.С. Мужчина в меняющемся мире [Текст] / И.С. Кон. – М. : Время, 2009. – 496 с.
5. Кудрявцева Т.С. Трансформация маскулинного образа в современной массовой культуре / Т.С. Кудрявцева // Мужское и мужественное в современной культуре : научные доклады и сообщения / [отв. ред. Н.Х. Орлова]. – СПб., 2009. – С. 48–55.
6. Левченко А.В. Представления о собственном отцовстве у мужчин и факторы, их обуславливающие : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Левченко Анна Викторовна. – Краснодар, 2009. – 194 с.
7. Миллер А. Драма одаренного ребенка и поиск собственного Я ; пер. с нем. / А. Миллер. – М. : Академ. проект, 2001. – 144 с.
8. Овчарова Р.В. Психологические особенности родительства в молодой семье [Текст] / Р.В. Овчарова, Е.Г. Смирнова // Семья XXI века: ценности, ориентиры : м-лы II Международной научно-практической конференции. – Самара : Универс групп, 2008. – С. 197–200.
9. Рыбалко И.В. «Новые отцы» в современной России: представления мужчин о родительстве / И.В. Рыбалко // Вестник СГТУ. – 2006. – № 3. – Вып. 2. – С. 236–241.

УДК 159.925:159.924.7

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО СТАВЛЕННЯ МАТЕРІ ДО ДИТИНИ

К.Ю. Вепро

*старший лаборант кафедри філософії і соціально-гуманітарних дисциплін
Донецького національного медичного університету ім. М. Горького*

Статтю присвячено вивченню актуальної проблеми сучасної психології – материнству. Розкрито питання емоційного забарвлення взаємодії матері з дитиною. В публікації встановлено, що вчені різних галузей науки впродовж століть досліджують сім'ю в різноманітних векторах її функціонування. Ставлення до дитини в родині є фундаментом її психічного, емоційного, соціального розвитку. Це відображення ми можемо побачити вже в сформованій особистості дорослої людини.

Ключові слова: мати, дитина, прийняття, емоційне ставлення.

Статья посвящена изучению актуальной проблемы современной психологии – материнству. Раскрыт вопрос эмоциональной окрашенности взаимодействия матери с ребенком. В публикации установлено, что ученые различных отраслей науки в течение многих столетий изучают семью с разных векторов ее функционирования. Отношение к ребенку в семье является фундаментом его психического, эмоционального, социального развития. Этот отпечаток мы можем увидеть уже в сформировавшейся личности.

Ключевые слова: мать, ребенок, принятие, эмоциональное отношение.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

При стрімкому розвитку психологічної науки залишається значна частина невирішених питань. У сучасній психології використовується ціла низка суміжних понять: сімейне виховання, батьківська позиція, взаємодія з дитиною, батьківське, і зокрема, материнське ставлення та ін. Усі вони мають свій ракурс розгляду предмета, відображуючи при цьому конкретні завдання дослідження. Ми пропонуємо розглянути емоційні особливості ставлення матері до дитини. Психологія материнства є однією з тих галузь науки, яка ще недостатньо вивчена. Від характеру стосунків, які складаються між матір'ю та дитиною, залежить її психічний, емоційний, соціальний розвиток. Дитина є складовою суспільства, і тому від того, як буде здійснюватись процес виховання, залежить, яку особистість ми побачимо.

У вітчизняній психології вивчення особливостей дитячо-батьківських взаємин найширше проводилось у рамках підходу, в центрі уваги якого були проблемні форми стосунків батьків до дітей (А.Є. Лічко, Е.Г. Ейдемиллер, А.Я. Варга) [1, 11–15]. Критеріями для виділення типів взаємодії виступали типи сімейного виховання (штучна гіперпротекція – емоційне відкидання), типи ставлення до дитини (приймаючі – симбіотичні – відштовхуючі).

У науковій психології проблема дитячо-батьківських взаємин виникає на фоні труднощів. Особливу увагу цьому приділяв В.А. Петровський, виділивши типи соціально-психологічного клімату і тактики взаємодії з дитиною, що виражаються в різних типах обраного типу виховання [3, 69]. Н.Н. Авдеева, С.Ю. Мещерякова взяли за основу концепцію М.І. Лісіної, яка виходить з уявлень про провідну роль суб'єктивно-орієнтованого спілкування в розвитку дитини. Взаємодія з дитиною, на їхню думку, залежить від того, на якому ставленні до дитини будується спілкування з нею. Сприятливим є ставлення до дитини в спілкуванні як до суб'єкта, особи, на противагу об'єктному ставленню.

Дитячо-батьківські стосунки значною мірою залежать від материнського ставлення до дитини і будуються на його основі, тобто «репертуар», «тональність» дій матері, що адресуються дитині,

породжують у неї відповідні дії у відповідь на переживання. Материнське ставлення як складна, системно організована якість поведінки матері є результатом взаємодії численних стосунків:

1) сукупність установок, що раніше склалися в матері, і ціннісних орієнтації як стійких конструктив свідомості стосовно дитини (дитина як самоцінність або ж ставлення до неї займає підпорядковане становище в ієрархії інших мотиваційних стосунків – професійних, престижних тощо);

(наприклад, раціоналізм, егоїстичність, емпатійність, чутливість тощо);

3) система стосунків як результат конкретних типів взаємодії між дитиною і батьками [5].

Під час дорослішання дитини під впливом зростання дитячої потреби в самостійності змінюється і батьківське ставлення: починає переважати предметне ставлення, проте особистісне не зникає. За даними О.О. Смірної, в процесі дорослішання дитини починають зростати і вимоги до неї, що є відображенням реальної картини розвитку особистості в соціумі, який диктує нові завдання розвитку. Так, найбільші зміни в характері ставлення з'являються в молодшому шкільному віці у зв'язку з актуалізацією цінності інтелектуального розвитку дитини. Меншою мірою проявляється цінність дитячої самостійності. При цьому цінність навичок спілкування і моральних норм в усіх періодах не зникає, за даними О.О. Смірної, змін [4].

У юнацькому віці емоційна взаємодія матері і дитини будується на досить міцних знаннях про себе. Самооцінка функціонує на цьому етапі в досить зрілих формах.

Знання про себе стають регулятором самоствавлення, тобто чинником, що веде за собою емоції, які стосуються власного Я. Але ці знання все ще формуються на основі критеріїв оцінювання, заданих з дитинства батьками. Батьківські установки продовжують керувати поведінкою, особистістю дитини. Таким чином, незважаючи на автономію юнака/дівчини, батьківське ставлення до них все ще є значущим чинником розвитку особистості [4].

Відомо, що взаємини між дітьми та батьками, зокрема взаємини з матір'ю, є надзвичайно важливими для розвитку дитини та її соціалізації [2, 117].

Мега статті – експериментально дослідити особливості емоційного ставлення матері до дитини.

МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Експериментальною базою нашого дослідження виступили матері (віком від 29 до 44 років, в кількості 281 особа) дітей підліткового віку (11–15 років), які є учнями загальноосвітньої школи. Нами було використано проективну методику «Батьківський твір», яка дозволяє вирішити наступні завдання: виявити особливості батьківської позиції та тип сімейного виховання; отримати опис проблем розвитку дитини «очима батьків», виявити зони конфлікту в дитячо-батьківській взаємодії, визначити особливості локусу контролю батька. Ця методика є однією з найбільш інформативних і досить надійних технік, що дозволяє успішно вирішувати завдання діагностики особливостей батьківської позиції і типу сімейного виховання, виявити особливості сприйняття і переживання батьками характеру стосунків і взаємодії з дитиною.

Дослідження проводилось індивідуально з кожним досліджуваним. Термін виконання на кожну людину визначався індивідуально з урахуванням особистісних потреб батьків.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Для реалізації окресленої мети було проведено емпіричне дослідження. Для діагностики, як уже зазначалося, нами було обрано проективну методику «Батьківський твір».

Аналізуючи кореляційні зв'язки показників батьківського твору, які представлено в *табл. 1*, ми побачили, що всі без винятку показники мають значущі та позитивні кореляції.

Таблиця 1

Кореляційні зв'язки показників методики «Батьківський твір»

	1 «Відкрита» шкала	Порівняльна оцінка дитини	Значущі характеристики дитини	Позитивні особливості дитини	Ідеальні очікування	Страхи та побоювання	Реальні вимоги	Причини труднощів	Анамнестичні дані	Улюблення дитини	Ситуації «Ми-взаємодії»
«Відкрита» шкала	1	0.54***	0.59***	0.59***	0.62***	0.52***	0.3***	0.35***	0.39***	0.51***	0.56***
Порівняльна оцінка дитини	0.54***	1	0.54***	0.56***	0.69***	0.24***	0.2***	0.17**	0.42***	0.51***	0.61***
Значущі характеристики дитини	0.59***	0.54***	1	0.42***	0.61***	0.42***	0.13*	0.26***	0.39***	0.51***	0.48***

Позитивні особливості дитини	0.59****	0.62****	0.69****	0.42****	0.56****	0.61****	0.42****	0.55****	0.64****	0.39****	0.55****	0.63****	0.49****	0.56****	0.63****	0.49****	0.54****	0.77****	0.48****
Ідеальні очікування	0.52****	0.24****	0.42****	0.42****	0.46****	0.49****	0.49****	0.49****	0.49****	0.49****	0.49****	0.49****	0.49****	0.49****	0.49****	0.49****	0.49****	0.49****	0.49****
Страхи та побоювання	0.3****	0.2****	0.13*	0.24****	0.26****	0.39****	0.39****	0.39****	0.39****	0.39****	0.39****	0.39****	0.39****	0.39****	0.39****	0.39****	0.39****	0.39****	0.39****
Реальні вимоги	0.35****	0.17**	0.26****	0.31****	0.39****	0.64****	0.64****	0.64****	0.64****	0.64****	0.64****	0.64****	0.64****	0.64****	0.64****	0.64****	0.64****	0.64****	0.64****
Причини труднощів	0.39****	0.42****	0.39****	0.34****	0.55****	0.49****	0.56****	0.63****	0.63****	0.63****	0.63****	0.63****	0.63****	0.63****	0.63****	0.63****	0.63****	0.63****	0.63****
Анамнестичні дані	0.51****	0.51****	0.51****	0.55****	0.62****	0.47****	0.18**	0.3****	0.3****	0.3****	0.3****	0.3****	0.3****	0.3****	0.3****	0.3****	0.3****	0.3****	0.3****
Уподобання дитини	0.56****	0.61****	0.48****	0.66****	0.7****	0.48****	0.27****	0.25****	0.49****	0.49****	0.49****	0.49****	0.49****	0.49****	0.49****	0.49****	0.49****	0.49****	0.49****
Ситуації «Ми-взаємодії»	0.51****	0.51****	0.51****	0.55****	0.62****	0.47****	0.18**	0.3****	0.3****	0.3****	0.3****	0.3****	0.3****	0.3****	0.3****	0.3****	0.3****	0.3****	0.3****

Це свідчить про наявність загального фактора неприйняття-прийняття дитини батьками та дозволяє знайти суму всіх 11 показників. Але ми також реалізуємо більш диференційований підхід та проводимо факторний аналіз показників методики. Метою факторного аналізу в цьому випадку є виявлення базових чинників, які зумовлюють неприйняття-прийняття дитини. Зазначимо, що за таких сильних кореляцій немає сенсу розглядати ці показники окремо, бо кожен з них матиме такі ж кореляції, як і всі інші, тому факторний аналіз є необхідним. Для вирішення цього питання використовуємо метод головних компонент з обертанням. У зв'язку з тим, що всі показники є сильно та позитивно корельованими, ми не можемо виділяти незалежні фактори, обертання типу облімін дає можливість отримати потенційно залежні фактори. Для встановлення кількості факторів використовується процедура паралельної факторизації випадкового масиву даних та обчислення на ньому власних значень факторів. Якщо на одному графіку відобразити лінію власних значень емпіричних факторів та генерованих факторів, то на їх перетині можна знайти оптимальну кількість факторів. На цьому ж графіку (рис. 1) представлено лінію власних значень факторів, так званий графік «кам'яний осип».

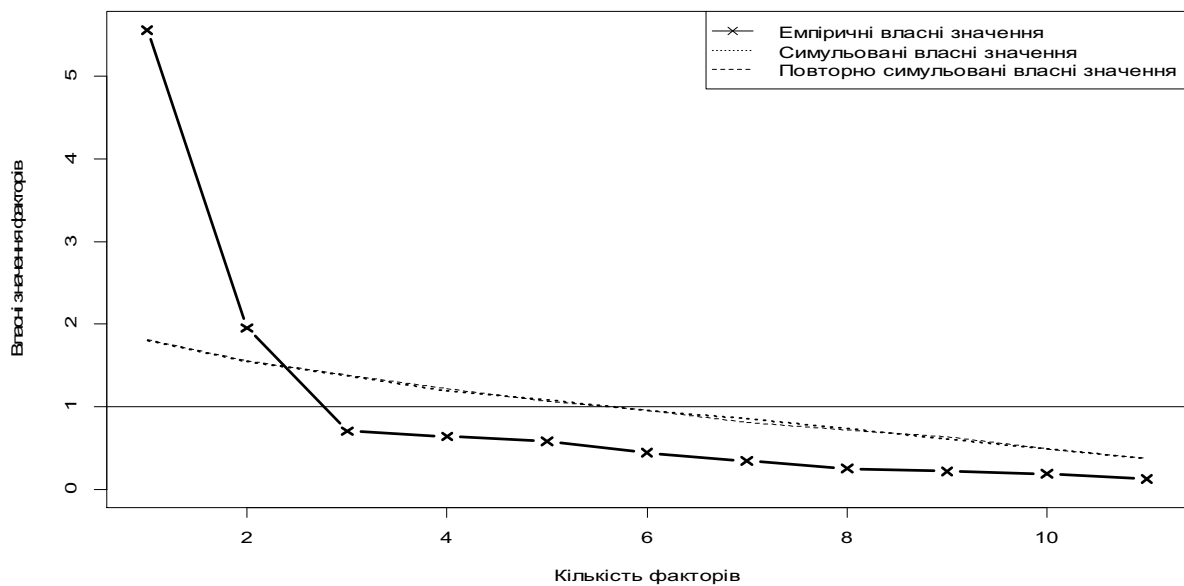

Рис. 1. Власні значення факторів та симульовані власні значення

Як бачимо, якщо дотримуватися критерію «кам'яного осипу», то треба виділяти 3 фактори, але первинна спроба це зробити показала, що третій фактор містить всього один показник та перетинається з другим. Критерій паралельної факторизації є більш точним та показує кількість у два фактори. Далі розглянемо таблицю факторних навантажень (табл. 2).

Таблиця 2

Факторні навантаження показників батьківського твору

	Фактор 1	Фактор 2
Ідеальні очікування	0,88	0,03
Ситуації «Ми-взаємодії»	0,83	-0,10
Порівняльна оцінка дитини	0,82	-0,03
«Відкрита» шкала	0,80	0,08
Позитивні особливості дитини	0,80	0,05
Уподобання дитини	0,79	0,03
Значущі характеристики дитини	0,77	-0,05
Реальні вимоги	-0,17	0,93
Причини труднощів	0,02	0,88
Страхи та побоювання	0,24	0,68
Анамнестичні дані	0,33	0,62
Частка розкр. дисперсії	0,45	0,24

Сумарна частка розкритої двома факторами дисперсії складає 68%, таким чином, варіювання всіх одинадцяти показників може бути на 68% пояснене двома факторами.

Розглянемо перший фактор «Прийняття дитини на рівні ідеальних уявлень». У цей фактор увійшли всі показники, які потенційно дають можливість дати гарну характеристику дитині. Саме позитивні ідеальні уявлення про неї дозволяють давати високі оцінки цим показникам. Ми бачимо, що в цю групу увійшли такі показники: ідеальні очікування, ситуації «Ми-взаємодії», порівняльна оцінка дитини, «Відкрита» шкала, позитивні особливості дитини, уподобання дитини, значущі характеристики дитини. Тобто ми можемо говорити про те, що матері приймають, власне, не свою дитину, а ідеальний образ її, сформований у їх свідомості. Гарна характеристика дитини основана не на реальному образі, а на уявленнях батьків.

Далі проаналізуємо другий фактор «Прийняття дитини на рівні реального образу дитини». До цього фактора увійшли ті показники, які потенційно дозволяють дати негативну характеристику дитині: причини труднощів, страхи, різні анамнестичні дані і, найголовніше, реальні вимоги до дитини. Тобто доходимо висновку, що матері, у своїй свідомості характеризуючи дитину, негативно приймають її образ у реальному житті. Стикаючись з реальними вимогами до дитини, батьки переживають негативні відчуття, незадоволення власною дитиною. Можна припустити, що причиною розчарування стають високі, амбіційні вимоги, які за жодних умов не може виконати дитина.

Кореляція між зазначеними факторами складає $r=0,32$ ($p<0,01$), що дає можливість знайти суму обох факторів та вивести загальний показник прийняття дитини.

ВИСНОВКИ

Дослідження особливостей емоційного ставлення матері до дитини встановило, що фактор прийняття може мати як негативні, так і позитивні характеристики. Вивчення негативних характеристик показало, що фактором прийняття в цій ситуації є реальний образ дитини. Можна припустити, що причиною цього є високі соціальні вимоги, які ставить сучасне суспільство перед особистістю для успішної реалізації та соціалізації. Майже кожна матір бажає, щоб її дитини була щасливою та успішною в дорослому житті, тому в її свідомості можуть виникати високі вимоги до дітей. Це може бути і обґрунтуванням того, що коли мати опирається на власні ідеальні уявлення про дитину, вона характеризує її з позитивного боку. Тобто ми бачимо, що фактори, які впливають на прийняття дитини, мають амбівалентні емоції та відчуття.

Вважаємо необхідним в подальшому глибше вивчити це питання та розробити корекційну програму з метою гармонізації емоційного ставлення матері до дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варга А.Я. Структура и типы родительского отношения : дисс... канд. психол. наук / А.Я. Варга. – М., 1986. – 262 с.
2. Кузнецов В.А. Исследование материнского отношения в неполных семьях различного типа / В.А. Кузнецов // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – Серія «Психологія». – Х., 2012. – С. 117–124.
3. Петровский А.В. Развитие личности и проблема ведущей деятельности / А.В. Петровский // Вопросы психологии. – 1987. – №1. – С. 67–75.
4. Смирнова Е.О. Психология ребенка : учеб. для пед. вузов и училищ / Е.О. Смирнова. – М. : Школа-Пресс, 1997. – 344 с.
5. Спиваковская А.С. Как быть родителями / А.С. Спиваковская. – М. : Педагогика, 1986. – 160 с.